

Radim Ošmera

V minulých týdnech byl metodik a učitel češtiny jako cizího/druhého jazyka Radim Ošmera ještě vytíženější než jindy. Na vypuknutí války na Ukrajině a příchod prvních válečných uprchlíků ihned zareagovaly i různé české vzdělávací instituce, organizace a školy a začaly nabízet výuku češtiny pro Ukrajince. Patřila k nim i Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka nebo Centrum pro cizince Jihomoravského kraje, kde Radim Ošmera působí jako metodik.

Jak v této chvíli vypadá tým Centra pro cizince?

Centrum pro cizince je legislativou zřízeno v každém krajském městě ČR. Centra začala vznikat na podporu integrace cizinců ze třetích zemí kolem roku 2009, já sám působím v jihomoravském Centru od roku 2013. V této chvíli poskytujeme celou řadu služeb: právní, sociální, pracovní poradenství. Centrum pořádá adaptačně integrační kurzy a kurzy českého jazyka pro občany mimo EU a nově také pro občany EU. Tým Centra je obrovský (50–80 lidí), pokud započítáme i lektory, a stále se rozrůstá, neboť narůstá agenda a povinnosti, přibývají projekty. Kurzy češtiny realizujeme ve dvou týmech. Jeden tým pro nonEU občany, druhý tým pro EU občany, vzájemně se doplňujeme, koordinujeme činnost: dva metodici, dva koordinátoři, dva personalisté a vedoucí Centra. V souvislosti s válkou jsme přijali dalšího metodika a dalšího koordinátora, je nás tedy osm. Tři lidi standardně obhospodařují cca 20–30 kurzů v semestru. Pro představu: celkově teď realizujeme 100 kurzů, z toho cca 40 pro příchozí Ukrajince, z toho asi 15 pro děti či teenagery. V každém kurzu se učí cca 10 až 15 lidí.

Jaké byly v Centru pro cizince první dny po vypuknutí války na Ukrajině? Co byly největší výzvy?

Nečekal jsem, že poptávka po češtině přijde tak brzo. Konflikt vypukl ve čtvrtek, v sobotu jsme začali řešit ubytování. Myslel jsem si, že to bude nyní moje náplň práce. V pondělí večer ale přišel první dotaz na kurzy češtiny. A to trvá dosud. Nedělám nic jiného než zaopatřování jazykových kurzů. To znamená: najít vhodné prostory, najít vhodného lektora a případně ho proškolit, zajistit financování, nábor a registraci studentů, nastavit časovou dotaci kurzu, frekvenci výuky, obsah kurzu. Bavíme se o desítkách kurzů, takže všechno děláme v týmu. Celé organizování kurzů obtížné není, protože to děláme vlastně standardně. Jen je toho víc než obvykle. Výzva byla zkoordinovat vzdělávání v celém kraji. To se po třech až čtyřech týdnech ukázalo jako nemožné, bohužel.

Můžeš to trochu rozvést? Jak (by) měla taková koordinovanost vypadat?

Na Masarykově univerzitě neexistuje žádné místo, ať už fyzické nebo virtuální, kde by se daly získat informace o probíhajících kurzech, které MU poskytuje. Centrum jazykového vzdělávání MU, Pedagogická a Filozofická fakulta MU kurzy češtiny organizují, ale vzájemně nejsou propojené. Nakonec se podařilo alespoň propojit Centrum pro cizince, Pedagogickou fakultu a částečně Filozofickou fakultu MU. Některé kurzy děláme společně. PedF například umožnila studentům oboru Český jazyk a literatura pro žáky s odlišným mateřským jazykem, aby svoje povinné praxe nerealizovali ve školách, ale v kurzech pro Ukrajince, které fakulta také nabídla. Tyto kurzy tedy organizačně zajišťuje PedF, poskytuje prostor, materiály, lektory. Centrum pro cizince pak kurzy pomohlo naplnit. Takový postup byl dosud na PedF něco neznámého, a o to víc mě to těší. Bezprecedentní je mimochodem mnohé: vypsání se kurzů celoživotního vzdělávání, změnila se povaha povinné praxe, univerzita se otevřela uprchlíkům, spojila se s lidmi z neakademické praxe. To vše stojí na ochotě jednotlivců objevovat možnosti systému. Je to neuvěřitelná solidarita, která je zároveň ukotvena v již zaběhnutém a vymyšleném systému, a nejedná se tedy o „hurá akci“.

Nutno však říct, že na celkové krajské i republikové úrovni se v tuto chvíli, nejen v případě ubytování, projevilo něco, co považuji za typicky české. Naprostá absence řízení a neochota se hromadně něčemu vizionářskému podřídit, neschopnost najít řídicí orgán, který by koordinoval činnosti v jed-

notlivých oblastech. Na druhé straně pak ovšem stojí mimořádné nasazení velmi schopných jedinců, kteří suplují státní sektory, profesionální práce odborníků z oblasti a osobní nasazení profesionálů i neprofesionálů. Vše stojí na lidské potřebě dělat věci dobře a zodpovědně, ale chybí nám jednotící prvek. Samozřejmě je to také projev demokracie. Jsou ale chvíle, kdy má smysl se sjednotit a jít do cíle společně.

Kde se konají ty další kurzy?

To právě byla další výzva, na kterou ses ptala: najít odpovídající prostory v momentě, kdy došly ty stávající. Samo od sebe se nám nabídlo několik škol či institucí, některé jsme oslovili sami, a i tento problém se vyřešil.

Zbývá tedy otázka učitelů...

Ano, třetí výzvou bylo hledání nových lektorů. Protože – stejně jako prostory – rychle došly i kapacity stávajících lektorů. Spolu s kolegy jsme tak rozhodli sítě mezi další jazykáře a nakonec se nám lektory daří nacházet. Ale v určité fázi se například stalo, že o nabízenou pozici lektora v Brně už nikdo neprojevil zájem, ale o stejnou pozici mimo Brno, například v Blansku a okolí, projevilo o pozici lektora zájem 30 lidí. Což mě velmi překvapilo. Postupem času jsme tak začali otevírat i kurzy mimo Brno, v Černé Hoře, Blansku, Rosicích... I s kurzy mimo Brno máme již zkušenosti, dlouhodobě máme kurzy např. v Břeclavi, Hodoníně, Znojmě. Tedy to opět zapadlo do něčeho, co už máme vyzkoušeno, a nestavěli jsme nic na zelené louce.

A kdo tito zájemci nebo lektoři vlastně jsou?

Rychle jsme identifikovali tři skupiny lidí, kteří k nám přicházeli učit. První skupina jsou lektoři češtiny, většinou bez znalosti specifické skupiny lidí s traumatem. Druhá jsou učitelé jazyků, překladatelé, učitelé s nejrůznější nejazykovou praxí. Třetí jsou lidé bez pedagogického vzdělání a zkušeností. Tato třetí kategorie je početně velmi široká, ale jsou to lidé, které já osobně nechci zatěžovat zodpovědností za výuku ve skupinovém kurzu. Tito dobrovolníci mají na starosti třeba jednoho studenta a s ním vedou výuku bez nároku na honorář a bez nároku na jazykové výstupy. Říkám jim *language buddies*. Poskytují bezpečný prostor pro komunikaci, jsou zaškolení, ale nejsou to lektoři – což samozřejmě nijak nevypovídá o jejich schopnostech.

Probíhá nějaké zaškolování lektorů pro tyto kurzy? Jak jsi zmínil – lidé, obzvláště děti, prchající před válkou, často jen s jedním z rodičů, si s sebou můžou přinášet různá traumata a tudíž mají i specifické potřeby...

První dvě zmíněné skupiny lektorů se školí v těchto dnech v rychlokurzech. První skupině stačí říct, co očekáváme na konci kurzu a jaká jsou specifika výuky lidí s traumatem. Druhé skupině musíme – zjednodušeně řečeno – ukázat, jak se to dělá v češtině, pokud znají jiný obor výuky, říct, kde co najdou, a pak přidat zase informaci o specifické skupině lidí s traumatem.

V této oblasti Centrum vlastní zkušenost nemá. Já osobně těžím z toho, že jsem dlouho s uprchlíky pracoval v rámci práce v NESEHNUTÍ, kde jsem působil jako koordinátor programu Bezpečí pro uprchlíky, a v AUČCJ, kde jsem působil jako lektor a metodik. AUČCJ měla a má na starosti výuku češtiny pro uprchlíky v rámci Státního integračního programu pro uprchlíky.

Možná je důležité podotknout, že momentálně příchozí Ukrajinci podle legislativy ani podle ženevské konvence uprchlíky nejsou. Nicméně jsou to lidé, kterých se bohužel mohlo dotknout právě (válečné) trauma, a v tomto jsou jako studenti stejní s těmi, kdo přišli například z důvodů pronásledování na základě náboženského vyznání.

Máš informace o tom, jak se s přílivem ukrajinských dětí vypořádávají učitelé na základních školách?

Budu upřímný: velmi špatně. Buď dítě s odlišným mateřským jazykem neumí začlenit, nebo to umí, ale potýkají se s obrovskými počty, které začlenit nezvládají. I jim se snažíme pomoci. Učitelé na školách jsou však samostatnou „kategorií“. Pro ty pořádáme speciální, delší školení přes další instituce. Speciální jsou z mnoha důvodů. Jednak by se dalo říct, že MŠMT je „v tom nechalo“. Z praxe víme, že školy přijmou žáky, ale pak se mnohdy stává, že to dítě tam sedí a nikdo neví, co s ním. Místo aby existoval jednotný ověřený muštr, jak dítě začlenit, každá škola si to dělá tak nějak po svém, mnohdy musí improvizovat. To je velká škoda, protože se tím jednak pro všechny zúčastněné vytváří zbytečný stres, a taky je to takové mnohonásobné objevování Ameriky. Dalším problémem je, že učitelé toho mají už tak kvůli inkluzi naloženo dost a další speciální potřeby dětí pro ně znamenají další zatížení.

Práce lektora cizího jazyka je náročná. Někdy se mi zdá, že se na lektory a jejich duševní zdraví a problémy zapomíná. Mnoho z nich také po čase podléhá syndromu vyhoření, ale příliš se o tom nemluví. Jak to vidíš Ty? Ano, to je pravda. Hodně se ve vzdělávání klade důraz na to, jak pracovat s různými skupinami, a zapomíná se na učitele. Pokud mám nějaké školení na starosti, tak tam toto téma otevírám sám, nebo si k tomu pozvu odborníky. Moje poselství je prosté, ale vždy velmi silně rezonuje. Říkám učitelům, jak dělat svoji práci efektivně a zároveň tak, aby šetřili síly. Říkám, že – aby je práce stále bavila – je nutné myslet také na sebe, že aktivity musí vymýšlet tak, aby byly udržitelné, že se nemusí a nemají ve všem emociálně angažovat.

V sérii Tvých krátkých videí s podtitulem *Nevyžádané rady pro začínající lektory* najdeme příspěvek, kde radíš lektorům, kteří pracují s uprchlíky, jak se můžou obrnit proti emočnímu stresu. Co tedy lektorům může při jejich práci pomoci?

Už jen to, že se o duševní hygieně a sebekpěči začne mluvit, je důležité. Myslím si, že jako lektor musím vědět, kde moje práce začíná a kde končí. Musím být profesionál, který ví, jak naučit, ověřit, procvičit, předat, rozvíjet, ale musím taky vědět, že můj vztah se studentem je pracovní, ne osobní. Například bych byl velmi opatrný v tom, navazovat s člověkem, který utíká před válkou, co nejbližší vztah, vyměňovat si osobní kontakty apod. Spolupracoval jsem například s lektorkou, která chtěla s uprchlíky chodit na prohlídky bytu. To je podle mého názoru nepřijatelné. Zasahuje to do jejího osobního života a nutně hrozí to, že jí to přeroste přes hlavu. Najednou má být jakoby zodpovědná nejen za výuku, ale i za jejich život. To ale nejde. Co však jde, je celou situaci nacvičit a probrat, věnovat tomu klidně několik lekcí v jazykové výuce, prodiskutovat nabídky na webu, probírat reálnou a ne jen učebnicovou slovní zásobu. Také je možné propojit studenta s organizacemi, kde jim můžou prakticky pomoci, například charita apod.

Co konkrétně, Radíme, ještě pomáhá Tobě?

Jsem velmi extrovertní typ a když mě něco trápí, potřebuju to sdělit. Vymluvit se, nebo i vypsát. Introverti to mají asi jiné. Pomáhá mi i spousta dalších věcí: rukodělné práce se dřevem, sport, příroda. Specificky pak

dvě věci: populárně naučná literatura o přírodě, zejména z oblasti etologie a noční běh přírodou a jóga. Tyto věci kombinují odreagování s prací se sebou samým, s dechem, s tělem.

Vraťme se ještě k aktuální situaci. Zmínil jsi kurzy pro ukrajinské děti. Jakou mají v Centru pro cizince podobu?

Kurzy probíhají dva- až třikrát týdně a konají se ve třídě. Někdy je potřeba děti naučit latinku, někdy ji už umí. Pro děti je to velmi standardní situace – chodit do školy a něco se učit. Takže myslím, že v tomto je skvělé, že můžou někam chodit a zažívat něco, co znají. Specifické je, že v těchto kurzech se koncentrují lidé s možným posttraumatickým syndromem. Proto je důležité dát lektorům možnost řešit případné problémy, které jsou s tím spojené. Psychologickou podporu, možnost dítě odeslat někam na vyšetření, nebo jen na zklidnění.

S jakými materiály pracujete?

Vycházíme z materiálů, které pro výuku dětí používáme běžně. Učebnice *Domino*, *Levou zadní*, materiály od Národního Pedagogického Institutu. Ale většina lektorů včetně mě si pak tvoří vlastní materiály. To proto, že materiálů pro děti je velmi málo, pro děti na prvním stupni v kategorii A2+ a druhostupňové děti není nic. Není nic ani pro děti, které jsou například neslovanského původu. Nejsou materiály pro děti mezi 8 a 14 lety bez znalosti latinky. A tak bychom mohli pokračovat.

Pro koho jsou určeny tři svazky pracovních listů k čcj, nazvané *Česky s vlaštovkou*? Spolu s Danou Havlíkovou jsi jejich editorem.

Na *Vlaštovce* se podílela celá řada našich kolegů, bez jejichž skvělých nápadů by celá série nikdy nevznikla. Jsem na *Vlaštovku* velmi hrdý, má velmi dobré ohlasy a myslím, že v jistém smyslu zaplňuje díru na trhu. Tyto materiály jsou velmi pestré, ale nejsou výhradně pro děti, i když mnoho jich je určených právě dětem. *Vlaštovka* nabízí oproti tomu, co existuje, i ukázkou způsobu, jak je možné vést hodinu. Materiály jsou dostupné online a zdarma.

Sdílíme spolu zájem o problematiku reálií a jejich výuky. Týdeník *Respekt* přinesl na konci března přílohu *Krátký průvodce českými reáliemi pro*

Ukrajince s několika krátkými texty k Němcové, Havlovi, Cimrmanovi, Jágrovi či Švejkovi, k Národní galerii v Praze, letním kinům, Karlštejnu či Kutné Hoře, ke smažáku, pivu nebo větrníkům. Co na ně říkáš?

Myslím si, že je to skvělé. Ale myslím si taky, že zasáhnou jen velmi úzkou skupinu lidí. Pokud se tyto informace nepárují s dalšími informacemi a zážitky, nevytváří se síť, informace se neudrží.

Já se ve výuce snažím kombinovat tři věci. Zaprvé vycházím z toho, že lidé mají porozumět pravidlům dané země. Tedy chci, aby si studenti uměli najít spoj do své části města, nebo věděli, že existuje něco jako noční klid. Zadruhé se jim snažím ukázat to, co je zde podle mého názoru krásné, a pozvednout jejich myšlenky od fungování v realitě k něčemu zajímavému. To se ale snažím vždy provázat s něčím, co se studentů dotkne. Působím v Brně a pocházím z Moravy, a tak mám velmi silný vztah k moravským reáliím, mezi které patří víno i poezie Jana Skácela. Ta poezie je zhudebněná, je vyrytá na kašně, mám k ní osobní příběhy, osobní vzpomínky. Takže u tohoto tématu propojuju to, co vidí kolem sebe, hudbu a tanec jako univerzální komunikační prostředek, ptám se studentů na vzpomínky na dětství. To vše pak může nakonec dojít k informaci o Janu Skácelovi. Ta informace je pak více prožitá, než když si přečtu nějaký text a trénuju na něm třeba minulý čas. Třetí věc je přistoupit k reáliím jako k něčemu, co je jen špička ledovce. Například s Janem Skácelem se nutně pojí období komunismu a jeho stopy vedou až do současnosti, do povahy české společnosti. Snažím se dbát na to, aby toto vše probíhalo v diskusi, ve společném hledání.

V ukrajinských kurzech bych nepostupoval jinak, ale nutno říct, že to, co v této fázi v kurzech řešíme, souvisí primárně s prvním bodem – hlavní úkol je zorientovat se v nové společnosti.

Krátká otázka závěrem: Když jsi byl malý, chtěl ses stát učitelem?

Chtěl jsem být veterinářem, láska ke zvířatům mě nikdy neopustila. Mým velkým vzorem byl a stále je David Attenborough. To není veterinář, vím, ale od veterináře je k etologovi blíže než od bohemisty [smích]. Od 16 mi ale bylo jasné, že chci být učitel. A od 18 mi bylo jasné, že chci být učitel češtiny. Celých těch 20 let bych si dal klidně ještě jednou úplně stejně. Studium bohemistiky mě maximálně naplňovalo, stejně jako potom hledat všechna možná uplatnění. Realita všeho, co dělám, předčila všechny mé

touhy a představy, což je naprosto fantastické. Zejména v těchto dnech bych ale uvítal být chvíli třeba zahradníkem [smích].

Děkujeme za rozhovor (vedený na začátku dubna 2022).

Kateřina Šichová

Mgr. et Mgr. Radim Ošmera studoval bohemistiku a estetiku a během studia působil v NESEHNUTÍ, kde pracoval s uprchlíky. Po dokončení školy pracoval v mnoha zaměstnáních, mj. jako korektor, redaktor v novinách, učitel na středních školách, redaktor v nakladatelství. Nyní je zaměstnán jako lektor češtiny jako druhého jazyka v kurzech pro děti i dospělé, metodik kurzů češtiny a didaktik češtiny jako druhého jazyka na Masarykově Univerzitě v Brně. Kontakt: radimosmera.cz/